

Петър Пашов

БЪЛГАРСКИЯТ ПРАВОПИС

Практически указания

БУЛВЕСТ 2000

Петър Пашов

БЪЛГАРСКИЯТ ПРАВОПИС

Практически указания

БУЛВЕСТ 2000

София, 1998

ЗНАЧЕНИЕТО НА РЕЧЕВАТА КУЛТУРА

(„По дрехите посрещат, по думите изпращат“)

Културата на речта е една от най-важните съставки на човешката култура. Без нея не може въобще да има нито обща култура, нито естетическо възпитание. Културният българин, в която и област на живота да работи, трябва да владее добре книжовния български език в цялото му богатство и разнообразие, да не допуска правописни и правоговорни грешки, да използва думите и формите им с тяхното точно значение – лексикално, граматическо, пряко и преносно.

Много е важно младото поколение да осъзнае, че езиковата култура е най-основната, определящата. Биха могли да се направят никакви отстъпки например в изискването за всеобхватност на знанията. Но по отношение на езиковата култура никакви отстъпки не могат да се направят – просто недопустимо е културният, образованият българин да говори и да пише на родния си език неправилно, да не владее достатъчно богатството на изразните му възможности.

Вярно е, че родният език се усвоява цял живот. Нашият език е един от най-старите и най-богатите книжовни езици. Той се учи не само в часовете по български, но и по всички учебни предмети, някои от които сякаш си имат „свой“ език. Това са предимно специални термини, а те също са част от българския език, макар някои да са от чужд произход. Добрият ученик не трябва да оставя нито една дума или словосъчетание, без да е разбрал значението им, как се изговарят и как се пишат. Защото сега е времето за цял живот не само да усвоите правописа и правоговора, но и как ясно, точно и немногословно да се изразявате устно и писмено.

Човек се научава да говори родния си език сякаш без никакво усилие още като съвсем малко дете, за което почти всичко е игра. То обаче често изговаря думите неточно, непълно, неправилно. Едва в училището започва системното изучаване на така наречения български книжовен език – езика на литературата,

БЪЛГАРСКИЯТ ПРАВОПИС

Практически указания

Автор

© проф. Петър Минков Пашов, 1998

Издателство

© БУЛВЕСТ 2000, 1998

ISBN 954-18-0147-1

науката и изкуството, на радиото, телевизията и вестниците. А този език си има определени закони и правила, които са задължителни за всички при писане или говорене. Правилата, които е необходимо да спазваме при писане на думите и изреченията, образуват българския правопис, а правилата, които са задължителни при изговора на думите и изреченията, образуват българския правоговор.

Българският правопис и българският правоговор са тясно свързани помежду си, но това не означава, че ние пишем, както говорим, или пък че който владее правописа, владее и правоговора. Вярно е, че повечето думи се изговарят точно така, както се пишат, но често дори и при тях е важно да обърнем внимание отделно на изговора, тъй като ударението не се отбелязва при писане. Например: „Потърсих го в двете училища“ – това изречение е написано без правописни грешки, но ако се изговори: „Потърсѝх го в дветѝ училищѝ“, допуснати са три правоговорни грешки, тъй като и трите самостоятелни думи са с неправилно ударение. Абсолютно задължително е да се каже: „Потѣрсих го в двѣте учѣлища“.

Има думи, които се пишат еднакво, но се изговарят различно. Например едносричната дума „врат“ като съществително име се изговаря както е написана („дебел *врат*“), но като глаголна форма задължително се произнася с ъ („яйцата */врѣт/*“), ала винаги се пише с а („яйцата *врат*“)! Тук ще дам само още един пример, а по-нататък ще се разгледат повече случаи от това противоречие между звукове и букви, това различие между правопис и правоговор. „Рева“ се изговаря с ъ като членувано съществително „рев“ – („Слушам *рева* /ревѣ/ на вълните“) и като глаголна форма в първо лице, единствено число, сегашно време – („Аз не *рева* /ревѣ/ за нищо“), но като глаголна форма за второ и трето лице, единствено число, минало свършено време се изговаря с а: „Братчето ми *рева* /ревѧ/ цял час“.

Има думи, които се пишат различно, но се изговарят еднакво, например „плетат“ и „плетѣт“. Съществителното от мъжки род „плет“ с пълен член се пише „плетѣт“ и се изговаря така: „Плетѣт се събѣри“, а глаголната форма за трето лице, множе-

ствено число, сегашно време „плетат“ се пише с а, но се изговаря според изискванията на книжовния правоговор също с ъ – „Жените *плетат* /плетѣт/“.

Трябва да обърщаме достатъчно внимание на изговора си, а не само да се стремим да усвоим правописа, чиято важност е несъмнена. Необходимо е всички да разберат, че правописът и правоговорът са различни неща, макар и често да има формален съвпадеж. И второ – трябва да се усвояват едновременно, паралелно, а не поотделно. При това естествено се набляга повече на правописа – защото „изречените думи отлитат, а написаните остават“ и допуснатите правописни грешки остават „документирани“, докато правоговорните грешки като че ли минават и заминават покрай ушите... Ето защо, без да се подценява правоговорът, тук ще бъде наблегнато на основните правописни правила и на често срещаните правописни грешки, като се дават практически указания за избягването им (или за отстраняването им, ако са допуснати).

ПРАВОПИСНИ ГРЕШКИ ПРИ НЕУДАРЕНИ ГЛАСНИ

В българския книжовен език има шест гласни, които се делят на широки и тесни в три двойки: предни *е* – *и*, средни *а* – *ѡ*, задни *о* – *у*. Тесните и широките гласни се различават помежду си ясно само под ударение – тогава те звучат напълно определено и никакво смесване между тях не се наблюдава, тоест практически не се правят нито правописни, нито правоговорни грешки. Когато са неударени обаче, широките гласни се стесняват, а пък тесните се разширяват и така се получава едно сближаване при изговор по двойки. В резултат на това взаимно приближаване е трудно да отличим в потока на речта неударено *а* от неударено *ѡ*, неударено *о* от неударено *у*, а също, макар и в по-слаба степен и

СЪДЪРЖАНИЕ

Значението на речевата култура	3
Правописни грешки при неударени гласни	5
Несъответствия между правопис и правоговор на ударени гласни	8
1. Пиши <i>чета</i> , <i>четат</i> , но изговаряй <i>/четъ, четът/</i>	8
2. Пиши „ <i>снега</i> “, но изговаряй <i>/снегъ/</i>	10
Правопис на подвижното ъ и непостоянното ь	11
Трудности и грешки при писане на групи съгласни	14
Погрешно изпускане или вмъкване на съгласни при писане и изговор	19
Грешки при писане на съгласни в края на думите	24
Писане и изговор на двойни съгласни	27
Правописни и правоговорни грешки при мекостта на съгласните	31
За правописа на буквата й	35
Правописни грешки при йо , ьо и ю : <i>Пейо</i> , <i>Пею</i> или <i>Пеьо</i> ; <i>Йордан</i> или <i>Юрдан</i> ?	40
Правопис и правоговор на променливо я (редуване я – е)	42
За правилна употреба на бройната форма	50
Правописни трудности при членуването	56
1. Писане на пълен и кратък член при съществителните имена от мъжки род в единствено число	56

2. Писане на пълен и кратък член при страдателен залог	59
3. Меки варианти при членуването в мъжки род (-я, -ят)	62
4. Писане на пълен член при определение, сказуемно определение и приложение на подлога	65
5. Грешки при писане на член -та и -те след съгласни	68
За някои правописни особености при степенуването	72
За правилна употреба на учтивото „Вие“	78
Падежни остатъци при съществителни и местоимения	85
1. „Думите на дяда Коля“	85
2. Той, него, на него (нему), „на нему“?	87
3. Ученик, на когото (на който), комуто („на комуто“)?	89
Колебания и грешки при употреба на възвратните притежателни местоимения	94
Как е правилно: <i>мислим</i> или <i>мислиме</i> ?	99
Правописни и правоговорни грешки в минало свършено време	101
Грешки при употребата на деепричастието	103
Правопис и правоговор на предлозите <i>в</i> – <i>във</i> и <i>с</i> – <i>със</i>	109
Правила за делене на думите при пренасяне на нов ред	113